

Ю. Давидюк, аспірантка

Національний лінгвістичний ун-т, Київ

МЕТОДИКА КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

The article deals with conceptual analysis based on various methods of in-depth interpretation that are helpful to reveal hidden meaning of the literary text. Conceptual analysis is based on Gothic/«horrible» story «The Man and the Snake» by American writer Ambrose Bierce.

Key words: *methods, conceptual analysis, basic concepts, conceptual integration network, horrible/Gothic story.*

УДК 81'373.421:001.4=161.2

О. Васецька, аспірант

Інститут української мови НАН України, Київ

МЕТАМОВА ОПИСУ ТЕРМІНОЛОГІЙНОЇ СИНОНІМІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТЕРМІНИ СИНОНІМНИЙ – СИНОНІМІЧНИЙ – СИНОНІМІЙНИЙ

У статті здійснено спробу упорядкування метамови опису термінологійної синонімії української мови, зокрема проаналізовано доцільність використання термінів синонімний – синонімічний – синоніміїний; наголошено на необхідності ретельного розмежування твірних основ у творенні нових слів.

Ключові слова: *метамова, термін, термінологійна синонімія, словотвірний тип.*

Протягом останнього часу зростає зацікавленість лінгвістів до питань уніфікації, симпліфікації термінології, зокрема й лінгвістичної, яку, своєю чергою, можна розглядати як складник метамови лінгвістики.

Прагнення до усвідомленого використання фахівцями усталеної спеціальної мови свідчить про необхідність вивчення власне інструментарію лінгвіста, адже “у ході своєї еволюції нагромаджене нею (лінгвістикою – О.В.) наукове знання, досягнувши певної стадії зрілості, шукає знакову систему, систему свого вираження” [1: 22]. Водночас, на думку Н.Б. Гвішиані, “у разі несумісності метамовних систем мовця і слухача (і відповідно, того, хто пише (автора) і читача) обмін науковою інформацією суттєво ускладнюється через відсутність єдиної системи понять і термінів, які є основою плідного наукового спілкування” [2: 64].

У лінгвістиці поняття метамови пов'язане із розмежуванням мови-об'єкта та мови, за допомогою якої відбувається цей опис, тобто метамова є інструментом опису мови-об'єкта. Як зазначає О.С. Ахманова, це мова другого порядку, яка є особливою семіологічною системою, що використовується тоді, коли варто говорити про

мову як мову-об'єкт [3: 3]. На нашу думку, особливістю вивчення метамови лінгвістики є те, що вона постає частково і предметом дослідження як мова-об'єкт.

Отже, з одного боку, метамова є складною системою термінів (так, наприклад, мовознавча терміносистема створена засобами описуваної нею мови) [4: 334], з іншого, – до неї входить і загальнонаукова лексика.

Зростання зацікавленості у питаннях синонімії термінів зумовлене нерозв'язаністю низки проблем, серед яких – статус синонімії як мовного явища, класифікаційні критерії, наявність / відсутність синонімних рядів тощо. Проте перш ніж розглядати ці питання, варто узгодити термінологію метамови опису синонімії, оскільки наукові знання повинні мати точне фіксоване значення та форму.

Ядром метамови, як відомо, є термінологія, оскільки завершальний етап дослідження метамови – упорядкування термінологічної системи. Одним із завдань, пов'язаних із уніфікацією термінів, визначають їхню гармонізацію. Механізмом вирішення питання узгодження (упорядкування) термінології, зокрема ономастичної (а втім, і будь-якої іншої), є, з погляду І.А. Казимирової, “чітке розрізнення в похідних ономастичних термінах твірних основ, від чого залежить вибір форманта” [5: 189].

Аналіз термінів, уживаних під час опису термінологічної синонімії, свідчить про наявність трьох лексем (*синонімний*, *синонімічний* та *синоніміїний*), особливості використання кожного з яких є предметом нашого дослідження.

Дані словників свідчать про побутування в мові лише лексеми *синонімічний*, натомість інші наукові джерела подають терміни *синонімний* та *синоніміїний*. Так, І.Р. Вихованець роз'яснює, що лексема *синонімічний* походить від *синонім* [6: 185], у відповідній статті “Словника лінгвістичних термінів” Д.І. Ганича, І.С. Олійника визначено прикметник *синонімічний* таким, який походить від слів *синонім* та *синонімія* [7: 251], однак уже у “Великому тлумачному словнику української мови” віднаходимо повернення до колишньої дефініції *синонімічний* – “прикм. до синонім. // Який є синонімом. // Однозначний, рівнозначний, однойменний” [8: 1317]. Як бачимо, термін *синонімічний* є полімотивованим, оскільки мотиваторами для нього виступають *синонім*, *синонімія*, *синоніміка*, що є відхиленням від норм української мови [7: 251; 8: 1317]. Поява у мові слів *синонімний* та *синоніміїний* свідчить про розширення словотвірного гнізда іменника *синонім* (у 1-му значенні), однак викликає питання про їхню доцільність.

Наголосимо, що пропозиції щодо необхідності розмежування подібних термінів (термінів, утворених за таким самим словотвірним типом) свого часу висловлював І.І. Ковалик: “у зв'язку з таким чітким розмежуванням найменувань ономастичних дисциплін на -ік-а (лінгвістична сфера) від відповідних власних назв як лінгвальних мовленнєвих фактів на -ім необхідно ввести це розмежування і в сферу паралельних утворень відповідних відносних прикметників. Від назв ономастичних дисциплін на -ік-а слід утворювати відносні прикметники за допомогою прикметникового суфікса -[іч]-н-ий (антропоніміка – антропонімічний), і одночасно у відносних прикметникових утвореннях до назв типу антропонім приєднувати прикметниковий суфікс -н-ий (антропонім – антропоніміїний). ... Цим самим ми терміново розмежуємо об'єктивно лінгвальні факти із лінгвістичними поняттями про них” [9: 25].

Аналіз використання зазначених термінів дозволяє стверджувати, що перевага у вживанні одного з них надається спорадично та залежить від автора. Досліджуючи явище синонімії у науково-технічній термінології, О.А. Мартиняк послуговується тіль-

ки терміном *синонімний*, який уживає в таких контекстах: “Зрідка фіксуємо паралельне вживання **синонімних** складених термінів із різноструктурними атрибутивними елементами (*машина кінна – машина коновідна, машина фанерна – машина фанеропильна*) та одноструктурними (складними) атрибутивними елементами, які містять різнозвучні **синонімічні** основи (*машина шерсточесальна – машина вовночесальна, машина дроворубна – машина дровокольна*)” [10: 8]; “Складні **синонімічні** терміни мають один спільний компонент, а другий – відмінний” [Там само: 11], “Серед **синонімних** словосполук можливі назви з різною кількістю компонентів” [Там само: 14]. Таким чином, О.А. Мартиняк оперує такими словосполученнями: “синонімний термін”, “синонімна основа”, “синонімна словосполучка”.

Подібні вживання зустрічаємо у О.І. Новоставської, яка додає до термінологійного арсеналу словосполучення *синонімі зв’язки* (“у синонімі зв’язки вступають терміноодиниці *боротьба і змагання*”) [11: 104].

У І.М. Кочан одночасно спостерігаємо паралельне вживання лексем *синонімний* та *синонімічний*: “Зокрема у **синонімічні відношення** входять компоненти *авіа-, аеро-*” [12: 25] та “**Синонімічні відношення** мають: *андробластома – аренобластома; гнотобіотика – гнотобіологія, кінофабрика – кіностудія; кіноактор – кіноартист, кінохроніка – кіноінформація, термофільний – теплообмінний*” [Там само: 29]. Віднаходимо й такі приклади застосування термінів: “Серед мовознавців немає єдиної думки щодо визначення статусу (синоніми чи варіанти) частково подібних за формою вираження термінів, що різняться лише якоюсь частиною 1) на рівні двох запозичених слів з **синонімною** першою частиною: *аероцеле – трахеоцеле, акродисплазія – краніодисплазія...*” [Там само: 20]; “компонентам притаманне **синонімічне** значення, однак вони поєднуються з різними основами” [Там само: 25].

Здійснюючи опис синонімії термінів з прізвищевими компонентами у фізичній терміносистемі, Р.Б. Микульчик послуговується лише термінами *синонімний* і *синоніміїний* (лексема *синоніміїний* не засвідчена у сучасних словниках). Однак подекуди помічаємо непослідовність у їхньому використанні, наприклад, “Із 60 **синоніміїних рядів** до синонімії між епонімами належить 51 **синонімний ряд**” [13: 104], “Щодо наведених вище **синонімних рядів**, то можна стверджувати, що частина їх виникла зі стилістичною метою на ґрунті синонімії загальних компонентів складених термінів. Переважно, це – складені епоніми, або хоча б один термін з синонімного ряду чи синонімної пари є складеним епонімом” [Там само: 105], “Другий випадок *синонімних відношень*: синонімія між епонімами й термінами без прізвищевих компонентів” [Там само: 105].

Спостереження над функціонуванням термінів *синонімний* та *синоніміїний* (*синонімічний*) дозволяє виявити такі варіанти їхнього вживання: *синонімічні терміни – синонімічні терміни, синонімічні одиниці, синонімічний ряд – синоніміїний ряд – синонімний ряд, синонімічні відношення – синонімічні відношення – синонімічні відносини, синонімі зв’язки – синонімічні зв’язки*. Звертає на себе увагу помилкове вживання одиниці *синоніміїний* переважно із компонентом *ряд* (Я.П. Яремко, Р.Б. Микульчик; “розвиток синоніміїних рядів як вияв лексико-семантичної еволюції” [14: 124]). На нашу думку, у наведених випадках варто вживати термін *синонімний ряд*, оскільки йдеться про ряд синонімів. Термін *синоніміїний* можна використовувати в тому випадку, якщо він стосується синонімії (парадигматичного явища), наприклад: *синоніміїний факт*.

Існування декількох термінів на позначення одних і тих самих (подібних) явищ вимагає з'ясування значень кожного з них із метою точного розуміння означених понять. Так, за аналогією до наявних значень у словах *антропонімний* (від антропонім), *антропонімічний* (від антропоніміка) та *антропоніміїний* (від антропонімія) [5: 189], вирізняємо *синоніміїний*, *синоніміїний*, *синоніміїний*.

Отже, прикметник *синоніміїний* варто використовувати на позначення слів, в яких твірною основою виступає слово *синонім*, наприклад, *синоніміїні терміни* (слова, лексеми) – терміни, подібні або тотожні за значенням, *синоніміїні основи*, *синоніміїні зв'язки* – зв'язки між синонімами). Якщо ж твірною основою виступає слово *синоніміка*, творимо прикметник *синоніміїчний* (-а, -е). У разі, якщо твірною основою виступає слово *синонімія*, утворюємо прикметник *синоніміїїний*.

Лексикографічна практика засвідчує, що слово *синоніміка* має 2 значення: 1) “розділ лексикології, що вивчає синоніми”; 2) “сукупність синонімів певної мови” [7: 251]. У третьому значенні ця лексема засвідчена “Великим тлумачним словником сучасної української мови”: “Те саме, що синонімія” [8: 1317]. Беручи до уваги те, що терміни *синоніміка* і *синонімія* є тотожними (в одному із значень), вважаємо можливим паралельне функціонування лексем *синоніміїїний* та *синоніміїчний*, утворених від різних основ, із переважанням останньої.

У підсумку зауважимо, що послідовне врахування словотвірних особливостей української мови сприятиме уніфікації та гармонізації лінгвістичної термінології української мови загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иванов А. В. Метаязык фонетики и метрики : дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19, 10.02.20 / Иванов Андрей Владимирович. – Северодвинск, 2005. – 632 с.
2. Гвишиани Н. Б. К вопросу о метаязыке лингвистики / Н. Б. Гвишиани // Вопросы языкознания. – 1983. – № 2. – С. 64–72.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
4. Перебийніс В. С. Метамова / В. С. Перебийніс // Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 334.
5. Казимирова І. А. Ономастична термінологія української мови в аспекті проблеми гармонізації / Казимирова І. А. // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 16. – Т. II (164). – С. 186–191.
6. Вихованець І. Р. Синонімічний / І. Р. Вихованець // Словник української мови (в 11-ти томах). – Т. IX. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 185.
7. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
9. Ковалик І. І. До упорядкування системи українських ономастичних термінів / І. І. Ковалик // Повідомлення української ономастичної комісії. – К. : Наукова думка, 1976. – Вип. 14. – С. 20–27.

10. Мартиняк О. А. Синонімія та варіантність в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. А. Мартиняк. – Л., 2010. – 18 с.

11. Новоставська О. Синонімія у філософській терміносистемі Івана Франка / Оксана Новоставська // Українське літературознавство. – 2011. – Вип. 74. – С. 102–106. – Режим доступу до статті : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturoznavstvo/74_2011/74_2011_o.novostavska.pdf.

12. Кочан І. М. Системність, динаміка, кодифікація слів з міжнародними кореневими компонентами в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філологічних наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. М. Кочан. – К., 2006. – 40 с.

13. Микульчик Р. Синонімія термінів з прізвищевими компонентами у фізичній терміносистемі / Роман Микульчик // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – Серія “Проблеми української термінології”. – 2008. – № 620. – С. 104–106.

14. Яремко Я. Нариси з історії української військової термінології / Ярослав Яремко. – Дрогобич, 2013. – 404 с.

15. Бучко Д. Г. Передмова / Д. Г. Бучко // Словник української ономастичної термінології / Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – С. 5–26.

Стаття надійшла до редакції 15.08.14

О. Васецкая, аспирантка

Институт украинского языка НАН Украины, Киев

МЕТАЯЗЫК ОПИСАНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИНОНИМИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА: ТЕРМИНЫ СИНОНИМНИЙ – СИНОНИМІЧНИЙ – СИНОНІМІЙНИЙ

В статье осуществлена попытка упорядочить метаязык описания терминологической синонимии украинского языка, в частности проанализирована целесообразность использования терминов синонимний – синонімічний – синоніміїїний, подчеркнута необходимость последовательного различения производящих основ в процессе создания новых слов.

Ключевые слова: метаязык, термин, терминологическая синонимия, словообразовательный тип.

Vasetska O., postgraduate

The NAS institute of the Ukrainian language, Kyiv

THE METALANGUAGE OF DESCRIPTION THE UKRAINIAN TERM SYNONYMY: TERMS СИНОНИМНИЙ – СИНОНІМІЧНИЙ – СИНОНІМІЙНИЙ

The article is ordering the metalanguage of description of the Ukrainian term synonymy, in particular analyzes the feasibility of terms синонимний – синонімічний – синоніміїїний, and stresses the necessity of rigorous differentiation of primary stems (words) while forming new words.

Keywords: metalanguage, term, terminological synonymy, word-formation type.